

محتوا و قابلیت‌های نرم‌افزار «قواعد ادبیات عربی – نسخه دوم»

سید مصطفی حسینی *

mhosseini@noornet.net

اهمیت و جایگاه زبان عربی

امیر عرصه فصاحت و بلاغت، علی مرتضی (ع) و نیز ذریه پاک رسول مجتبی (ص) که پیشوایان هدایت و حاملان بار سنگین ولایت و وارثان دانش بی‌غویت او هستند و هیچ شیخ و شاهی را با ایشان قیاس نشاید، همگی به زبان عربی، سخن رانده‌اند و گهرهای معانی را در صدف این زبان نشانده‌اند.

۳. به شهادت تاریخ، علوم متنوع یونانیان و دیگر اقوامی که در گذشته، دارای علم و تمدن بوده‌اند، به برکت زبان عربی از گزند حوادث روزگار محفوظ مانده است و اگر در همان قرون اولیه اسلام که مسلمانان به تشویق قرآن کریم و پیامبر اعظم (ص)، سرهایشان از شور دانش‌اندوزی و دل‌هایشان از شوق حکمت‌آموزی آکنده بود، آن علوم، از زبان یونانی و سریانی و... به عربی ترجمه نمی‌شد، چنگیز جهل و تعصب در قرون تاریک وسطی، همه را طعمه حریق غفلت می‌کرد و کتابخانه آن علوم را طویله اسبان سرکش فراموشی می‌نمود.

بی‌تردید، زبان، به معنای واژه‌هایی سامان‌یافته که با چینی خاص در کنار یکدیگر و دست‌دردست هم، نقاب از چهره مفاهیم پنهان در ذهن انسان برمی‌دارند و اندرون وی را آشکار می‌کنند، یکی از نعمت‌های بزرگ خدای رحمان است که در ردیف آفرینش انسان و تعلیم قرآن و پدیده‌های زمین و آسمان، جلوه‌ای از رحمت بی‌کران او در برابر دیدگان آدمیان است. با این نگاه، گوناگونی زبان مردمان، همچون اختلاف رنگ این و آن و آفرینش شگفت زمین و آسمان و هزار و یک پدیده بیرون از بیان، آیه‌ای از آیات حکمت خدای سبحان است که با سرانگشتان آن حکیم پُرتوان بر صفحه‌ای از صفحات بی‌شمار کتاب هستی نگاشته شده است؛ تا جهانیان بخوانند و بیندیشند و نگارنده توانای آن را بشناسند و بستایند و نامهربانی با هر زبان، ناسپاسی به درگاه آن لطیف مهربان و پایمال کردن نعمت او، با لگد تکذیب و کفران است.

اما زبان عربی برای مسلمانان، مقامی والا دارد؛ زیرا:

۱. تنها معجزه باقیمانده از مردان وحی و یکتا پنجره گشوده بر جهان غیب که می‌توان از پشت آن، صدای خدا را به‌وضوح شنید و شاهراه هدایت را دید، قرآن است و زبان قرآن، عربی است.

۲. آموزگار بزرگ قرآن و سرور و سالار و خاتم همه پیامبران و رحمت برای جهانیان و دست‌پروردگان نخستین او، به‌ویژه یکه‌تاز میدان شجاعت و عدالت و

* دبیر علمی شناسایی و معرفی منابع مرکز نور.

۴. همه دانش‌هایی که در دامن اسلام زاده و بالیده‌اند، همچون تفسیر و حدیث و درایه و رجال و فقه و نحو و صرف و... بی‌استثنا از روز نخست جامه عربیت بر تن کرده‌اند و حتی هنوز هم بسیار کم اتفاق می‌افتد که جامه‌ای دیگر بپوشند.

۵. زبان اکثریت مسلمانان جهان، عربی است و اگر روزی طیبی درآشنا و باکیاست، نه از سر سیاست، بلکه از روی صداقت، بخواهد بیماری مزمن تفرقه را که قرن‌هاست همچون خوره به جان این امتی که قرار بود به سفارش رسول توحید، همچون پیکری واحد باشد، افتاده و اندک‌اندک اعضای آن را از هم می‌گسلد، نسخه‌ای شفاف‌بخش بنویسد، بی‌تردید، بهترین زبانی که زبان خامه او را گویا و رسا خواهد کرد، زبان عربی است.

موضوع و محدوده برنامه

گستره بی‌کران و سیطره پُر توان زبان عربی و ظرفیت و ظرافت آن برای گنجاندن معانی بزرگ و لطیف در بطن خویش و قدرت باروری شگفت آن، باعث شده است که در گذر زمان، دانش‌های ادبی فراوانی در دامن وی زاده شوند و با شیره جان او پرورش یابند و به بلوغ برسند؛ دانش‌هایی همچون: «لغت»، «املا و کتابت»، «صرف»، «نحو»، «معانی»، «بیان»، «بدیع»، «عروض و قافیه».

دانش «لغت»، سال‌ها پیش از این، قدم به آستان «قاموس نور» گذارد و نام خود را در «لوح نوریان» رقم زد؛ ولی در این برنامه، تعدادی از کتاب‌های مهم لغت نیز موجود است.

* دانش صرف

این دانش، از ویژگی‌های فردی واژه‌ها و کمیت و کیفیت عناصر تشکیل‌دهنده هر واژه سخن می‌گوید و یاد می‌دهد که چگونه کلمه‌ای را به شکل‌های گوناگون درآوریم تا معانی متعدد و مناسب حاصل آید. در واقع، در این دانش، با خمیرمایه واژه‌ها و قالب‌های گوناگون سروکار داریم. این خمیرمایه را به هر قالبی بریزیم، شکلی خاص به خود می‌گیرد و معنایی ویژه بر جبین آن حک می‌شود.

گفتنی است که مقصود از «کلمه» و «واژه» در دانش صرف، تنها «اسم» و «فعل» است، نه «حرف»؛ چراکه حرف، آن‌چنان سفت و انفعال‌ناپذیر و ناسازگار است که هیچ شکل دیگری را جز همان شکلی که دارد، به خود نمی‌گیرد و در هیچ قالب دیگری نمی‌گنجد.

پس در این دانش، واژه‌ها را از آن جهت که عناصر تشکیل‌دهنده آنها چندتا و چگونه است و آن واژه، اسم است یا فعل و در چه قالبی ریخته شده، می‌شناسیم و به معانی آنها پی می‌بریم و می‌توانیم برای معانی مورد نظر، قالب‌های مناسب را برگزینیم و خمیرمایه واژه را در آنها بریزیم.

بیان ویژگی‌های فردی کلمه را اصطلاحاً «تجزیه» می‌نامند. بنابراین، در آزمایشگاه این دانش، واژه‌ها تجزیه می‌شوند.

* دانش نحو

دانش نحو، از ویژگی‌های جمله‌ای واژه‌ها سخن می‌گوید و نقش هر واژه را در جمله مشخص می‌سازد. از این‌رو، در این دانش، ما با واژه‌ها و تعامل آنها با یکدیگر سروکار داریم؛ به عبارت دیگر، می‌آموزیم که هر واژه‌ای وقتی به صحنه «جمله» قدم می‌گذارد، چه نقشی را برمی‌گزیند و متناسب با آن، چه نوع اعرابی را می‌پذیرد.

در این دانش، با «حرف» نیز حرف‌ها داریم؛ چون پاره‌ای از حروف، کاری‌اند و در آمیزش با واژه‌های دیگر، آنها را از اعراب بارور می‌نمایند و برخی، عقیم‌اند و توان بارور کردن واژه‌های دیگر را ندارند. (۱)

بیان ویژگی‌های جمله‌ای کلمه را در اصطلاح، «ترکیب» می‌خوانند. بنابراین، در آزمایشگاه این دانش، واژه‌ها با یکدیگر ترکیب می‌شوند.

* دانش معانی

در دانش معانی، می‌آموزیم که واژه‌ها را با چه چینی در کنار هم بگذاریم تا سخن، در عین «درستی» و «شیوایی»، با «مقتضای حال» سازگار شود. برای دست یافتن به این منظور، در این دانش به تفصیل از «فصاحت» و «بلاغت» سخن به میان می‌آید.

بنابراین، «فایده علم معانی، متعدد است و فایده اصلی آن، این است که ما را با امکانات فراوان زبان آشنا می‌سازد تا بتوانیم به مقتضای حالات مختلف، از آن امکانات استفاده کنیم و سخن مؤثر بگوییم و در مطالعه آثار هنری، متوجه لطایف و مقصود هنرمند شویم.

* دانش بیان

دانش بیان، عبارت است از: فن «ایراد معنای واحد به طرق مختلف، مشروط به اینکه اختلاف آن طرق (شیوه‌های مختلف گفتار)، مبتنی بر تخیل باشد؛ یعنی لغات و عبارات به لحاظ خیال‌انگیزی، نسبت به هم متفاوت باشند (وضوح و خفا داشته باشند)». (۲)

ضرورت تولید برنامه

گرچه پیش از این، ضرورت آموختن زبان عربی و اهمیت و نقش دانش‌های یادشده در راه رسیدن به این مقصود، به تفصیل بیان شد، ولی بالین‌همه، افزودن این نکته و توجه ویژه به آن، بسیار شایسته و بایسته است:

یکی از ابعاد اعجاز قرآن کریم، فصاحت و بلاغت بی‌همتا و ترکیبات بس زیبا و دلگشای آن است. در واقع، قرآن از هر مفهومی، صحنه‌ای، شخصیتی و امتی که سخن گفته است، چنان آن را با کلمات نقاشی کرده و لطایف و ظرایف آن را ترسیم نموده که گویی پیکر آن مفهوم، در پیش چشمان انسان ایستاده یا انسان هم‌اکنون در بحبوحه آن صحنه و میان آن امت و کنار آن شخصیت، نشسته و هرگز فاصله زمانی، مکانی، زبانی و نژادی را احساس نمی‌کند. شگفتا! حتی غم و شادی و هیجان و اضطراب نهان شخصیت‌ها را که همواره از چشم گویندگان بشری پنهان می‌ماند یا از بیان آن ناتوان می‌مانند، با ترکیباتی رنگارنگ، چنان به تصویر کشیده است که جز سپر افکندن و ابراز عجز و شگفتی، در برابر آن نشاید. شناخت این همه، جز در پرتو آشنایی عمیق و دقیق با فنون بلاغت و پایه‌های آن، که دانش صرف و نحو و لغت است، میسر نیست.

دانش نحو، از ویژگی‌های جمله‌ای واژه‌ها سخن می‌گوید و نقش هر واژه را در جمله مشخص می‌سازد. از این رو، در این دانش، ما با واژه‌ها و تعامل آنها با یکدیگر سروکار داریم؛ به عبارت دیگر، می‌آموزیم که هر واژه‌ای وقتی به صحنه «جمله» قدم می‌گذارد، چه نقشی را برمی‌گزیند و متناسب با آن، چه نوع اعرابی را می‌پذیرد.

در این دانش، با «حرف» نیز حرف‌ها داریم؛ چون پاره‌ای از حروف، کاری‌اند و در آمیزش با واژه‌های دیگر، آنها را از اعراب بارور می‌نمایند و برخی، عقیم‌اند و توان بارور کردن واژه‌های دیگر را ندارند

قابلیت‌های کلی

در این نرم‌افزار، متن کامل ۵۳۶ عنوان کتاب در ۸۴۹ جلد به زبان عربی و فارسی، شامل موضوعات: صرف، نحو، معانی، بیان، بدیع، املا و کتابت، عروض و قافیه، تاریخ ادبیات و لغت، ارائه شده است و امکانات مفیدی نیز جهت کارهای پژوهشی در برنامه گنجانده شده است. به طور کلی، قابلیت‌های برنامه را می‌توان در این موارد برشمرد:

۱. دسته‌بندی کتب بر مبنای موضوعات؛
۲. ارتباط صفحه‌به‌صفحه متن کتاب‌ها با تصویر کتاب؛
۳. ارتباط ترجمه، شرح و حاشیه با متن؛
۴. دسترسی به آیات موجود در متون برنامه به همراه مطالب مربوط به آنها؛
۵. اتصال واژگان متون به لغت‌نامه‌های برنامه؛
۶. جست‌وجو به روش‌های گوناگون در الفاظ و عبارات متن و فهرست کتاب‌ها؛
۷. جست‌وجوی موضوعی در عناوین و سرفصل‌ها از طریق فهرست‌گزینی؛
۸. متن کامل قرآن کریم با ترجمه فارسی و قابلیت جست‌وجو در آیات؛
۹. قابلیت‌های پژوهشی به همراه امکان: یادداشت‌برداری، ذخیره، ویرایش و چاپ متن.

تفاوت‌های نسخه دوم با نسخه اول

تفاوت‌های نسخه اول و دوم نرم‌افزار قواعد ادبیات عربی را به طور کلی، می‌توان از دو منظر مورد بررسی قرار داد: از نظر محتوایی و رابط کاربری.

الف. تفاوت‌های محتوایی

۱. افزایش موضوع‌های لغت، املا و کتابت، عروض و قافیه به نسخه جدید؛
۲. افزایش تعداد منابع نسخه اول (۱۴۳) عنوان کتاب در ۲۵۲ جلد، به ۵۳۶ عنوان کتاب در ۸۴۹ جلد (بیشتر از سه برابر).

پیامبر بزرگوار اسلام(ص) و دودمان پاک وی(ع) نیز در گفتار خویش، به‌ویژه در بخش مناجات‌ها، خطبه‌ها و کلمات قصار، زیبایی‌ها و شگفتی‌های روح خود را در آینه واژگان خویش منعکس کرده‌اند و دیدن این همه زیبایی و شگفتی، بی‌آنکه پرتو دانش‌های یادشده بر انسان بتابد، ناممکن است.

افزون‌براین، گذشت سال‌ها از عرضه نسخه اول و درخواست‌های مکرر کاربران برای تکمیل منابع و ارتقای کیفیت برنامه، ارائه نسخه دوم را ضروری می‌نماید.

هدف برنامه

تسهیل آموزش قواعد ادبیات عربی و غنی‌سازی اطلاعات طلاب و دانشجویان و اساتید حوزه‌های علمیه و دانشگاه در زمینه قواعد ادبیات عربی، از جمله اهداف مهم تولید نسخه جدید نرم‌افزار «قواعد ادبیات عربی» است.

مخاطبان برنامه

مخاطبان این کتابخانه دیجیتال، طلاب و دانشجویان عزیز و اساتید ارجمند حوزه‌های علمیه و دانشگاه و پژوهشگران گرامی علاقه‌مند به قواعد ادبیات عربی و علوم اسلامی هستند.

نسخه اول «قواعد ادبیات عربی»، در قالب

کتابخانه دیجیتال نور عرضه شده بود و نسخه

جدید، در قالب کتابخانه استاندارد نور تولید

شده است. گفتنی است که در کتابخانه

استاندارد جدید، قابلیت‌ها و امکانات متنوعی

گنجانده شده است که همگی در جهت تسهیل

امر پژوهش و رفع نیازهای محققان علوم

اسلامی صورت گرفته و از ویژگی‌های خوبی

برخوردار است

گرفته و از ویژگی‌های خوبی برخوردار است. برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های کتابخانه استاندارد، عبارت‌اند از:

- بهبود رابط کاربری، شامل: طراحی بصری، معماری اطلاعات، استراتژی محتوا و...
- ارتقای گرافیک برنامه با به‌کارگیری جلوه‌های متنوع بصری، از قبیل: نمادهای گرافیکی اسلامی، رنگ‌بندی، فونت و...
- ایجاد فضایی مناسب برای محیط‌های پژوهشی؛
- سازگار کردن برنامه با اندازه نمایشگرهای مختلف با هدف استفاده حداکثری از فضای نمایشگر؛
- امکان تغییر قالب گرافیکی؛

- بهبود سرعت نصب، اجرای اولیه و عملکرد سایر امکانات داخلی برنامه؛
- ارتباط کتب با سرویس‌ها و پایگاه‌های وب، از جمله پایگاه نورلاب و ویکی‌نور؛
- انجام فرایند مشابه‌یابی بر اساس تشابه لفظی؛

موضوع	تعداد منابع نسخه اول (عنوان)	تعداد منابع نسخه دوم (عنوان)
صرف	۴۸	۱۲۸
نحو	۹۱	۳۲۲
معانی، بیان، بدیع	۳۲	۱۱۲
املا و کتابت	—	۱۵
عروض و قافیه	—	۲۲
تاریخ ادبیات	۳	۱۷
لغت	—	۲۷

ب. رابط کاربری

نسخه اول «قواعد ادبیات عربی»، در قالب کتابخانه دیجیتال نور عرضه شده بود و نسخه جدید، در قالب کتابخانه استاندارد نور تولید شده است. گفتنی است که در کتابخانه استاندارد جدید، قابلیت‌ها و امکانات متنوعی گنجانده شده است که همگی در جهت تسهیل امر پژوهش و رفع نیازهای محققان علوم اسلامی صورت

همکاران عزیز در مرکز مبارک نور (معاونت پژوهشی، معاونت فنی، معاونت تولید، معاونت بازرگانی، معاونت اداری و مالی، مدیریت پروژه و حوزه ریاست) کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین، مرکز تحقیقات، سپاسگزار تمامی نویسندگان و ناشرانی است که اجازه استفاده از آثار خود را در این برنامه داده‌اند و از کاربران محترم نیز درخواست می‌کند تا با انتقادهای سازنده و پیشنهادهای ارزنده خود، ما را در ارتقای کمی و کیفی این برنامه یاری نمایند. ■

- بهبود در ارائه اطلاعات کتاب‌شناختی منابع، شامل: شناسنامه کتاب، فهرست کتاب، معرفی کتاب و پدیدآور؛
- امکان به‌روزرسانی نرم‌افزارها؛
- امکان دستیابی به آخرین تغییرات انجام گرفته در برنامه.

سخن پایانی

در انتهای این نوشتار، از تلاش‌های خالصانه، بی‌وقفه و خستگی‌ناپذیر همه

گستره بی‌کران و سیطره پُر توان زبان عربی
و ظرفیت و ظرافت آن برای گنجاندن معانی
بزرگ و لطیف در بطن خویش و قدرت
باروری شگفت آن، باعث شده است که در
گذر زمان، دانش‌های ادبی فراوانی در دامن
وی زاده شوند و با شیره جان او پرورش یابند
و به بلوغ برسند؛ دانش‌هایی همچون: «لغت»،
«املا و کتابت»، «صرف»، «نحو»، «معانی»،
«بیان»، «بدیع»، «عروض و قافیه»

پی‌نوشت‌ها:

۱. اشاره به حروف عامل و غیرعامل.
۲. شمیسا، سیروس. پاییز ۱۳۸۶. بیان و معانی، تهران، چاپخانه تابش، ص ۱۷.
۳. همایی، جلال‌الدین. ۱۳۶۳. فنون بلاغت و صناعات ادبی، تهران، انتشارات توس، چاپ مظاهری، ص ۴.